

МЕЖДУ ЧАРОВНИЯ БЛЯН И ТРАГИЧНАТА БЕЗУТЕШНОСТ

Стефан Коларов

В началото на нашия век — изминали са едва първите десет години — един самотен изстрел отеква трагично. Сега, след толкова време, в него можем да видим и някакво зловещо предсказание за българската поезия. В дома си на ул. „Неофит Рилски“ се самоубива млад мъж, чието име се свързва от тълната повеч с мистерията на смъртта, отколкото със стиховете, които е написал и оставил. Този рано загинал творец, това „младо сърце, рано изгоряло“, е Димитър Бояджиев.

И досега неговите драматични откровения, тяхната изразителна трагична пречистеност и финес остават неповторени, сходство можем да търсим само със стиховете на един от следовниците му — Димчо Дебелянов. С право К. Константинов го нарича „най-чувствителния български поет“. В целия му живот, в късите интимни сонети и легии се долавя непреодолим копнеж и безутешност. Заедно с това нещо чисто и възвишено, благородно и човешки искрено струи от тънкото и едва осезаемо емоционално движение на стиха му.

Отдалечени с толкова преломни събития от времето на неговата трагедия, ние се изправяме пред странната съдба на този творец и търсим оправдание за „гневната разплата“, измъчва ни острият въпрос от финала на „Вечерен трепет“: „Кой ръка ще дигне, близък и сърдечен, да ми спре ръката?“ Единствената утеха може да ни даде непреходната сила на неговите стихотворения, в които продължава да пулсира „една душа съзвучно-тъжна като лира...“ Те са все така трепетни, плахи, дълбоко съдържателни. Пленяват с дивната си музика, с носталгичната копнежност, с пластичната изваяност на образите. Тук красотата и любовта са издигнати в култ. Миньорната тоналност багри всяко изречено слово, настроенията завладяват с благата наивност на серафическото чувство.

Както в ранните му години, така и в последния период от живота му няма нищо изключително, което да привлича вниманието, да ни кара да очакваме такъв невероятен развой в неговата участ. Димитър Бояджиев е роден на 18 (31) май май 1880 г. в Пазарджик, в многолюдно семейство. Той е първото от осемте деца на Иван Бояджиев, който чрез своя занаят е бил известен в града, а неговата бъдност и послевична честност са привличали многобройната клиентела в бояджийския му дюкян. Макар и неук, бащата полага големи усилия да се самообразова и без съмнение любознателността е дала отражение и върху първородния му син. Семейството е свързано с по-просветените и прогресивни среди в този център на възрожденското изкуство, където е творил Станислав Доспевски. Тук са проникнали отрано идеите на социализма, а в личната библиотека на Бояджиеви започват да пристигат някои от най-новите периодични списания и преведени книги, в които се третират важни социално-икономически проблеми.

Няма нищо чудно в това, че младият Димитър Бояджиев, почти още юноша, се включва в социалистически кръжоци, участва, както и Петко Ю. Тодоров, и П. К. Яворов, и Р. Стоянов и др. в сбирките и дискусиите, чете и се самообразова. В семейството е била на особена почит известната тзорба на французина Виктор Юго „Клетниците“. Така популярният роман на съвременната литература, както и прочетените брошури, проповядващи социализма, определят миоглед на начетачия автор, изграждат неговото отзивчиво мислене и отношение, в замислените му тъжни очи просветват пламъчетата на надеждата. Той започва да изучава руски, а по-късно и френски език. Юношеските кръгозори постепенно се разширяват.

Но смъртта на бащата през 1893 г., материалният недоимък и грижата за прехраната на многолюдната челяд на Бояджиеви прекъсват това будно развитие, защото върху плещите на най-голямото дете пада непосилна тежест. Суровата неволя го потиска, преди да е изпитал блажените радости на младежката фриволност. Тринадесетгодишният Димитър Бояджиев трябва да се земе с бащиния си занаят, за да изхранва по-малките братя и сестри. Трудностите, с които се сблъсва той, още по-ясно оформат неговото гражданско мислене. В нежната натура обаче не съзрява кипящият бунт срещу несправедливостта, жизнените противоречия пораждат повече социална съзерцателност, отколкото готовност за борба. И по-късно в едно от ранните си стихотворения младият поет много добре ще покаже вродената си пасивност:

Аз виждам: татък из простори тъмни пламък буен свети
и в кървав зар облени, тамо се борци тълпат,
но ах, напразно в изтъпление простирам си ръцете,
аз роб съм на неволи черни — друг е моя път. . .

(„Уморен“)

Под натиска на събитията у нас, с разрастването на социалистическото движение и извоювания авторитет на партията, създадена от Димитър Благоев, прогресивните млади хора търсят нужната им идейна опора, изход от духовния кризис, след като продажната българска буржоазия бързо е изневерила на възрожденските идеали, упоена от нова музика — звъна на златния метал. Преди да е отпечатал още първите си несръчни стихотворения, Димитър Бояджиев публикува в сп. „Ново време“ две рецензии — за брошурата на Г. Плеханов „Работническото движение в Русия“ и за книгата на И. Кетлер „Какво нещо е женската еманципация“. Неговата сестра Евгения Попова, която като учителка е трябвало да държи изпити в Пловдив, лично занася ръкописите в редакцията на социалдемократическото списание.

Отпечатването на тези рецензии безспорно окуражава младия автор. В неговите свенливи поетически трепети можем да доловим и ясният следи на пробуждащата се вяра. Той се опитва да подсили своята воля и упоритост, да надмогне терзаниято и безпросветността. Показателно в това отношение е ранното стихотворение „Ще дойде ден“:

Ще дойде ден на светли тържества!
Ще дойде ден — та наште божества,
на правда и на благодост божествата,
ще зацаруват в наши беден край,
де злобно кръв пролива брат на брата,
де сълзи и стенания нямат край!
Но дотогава си крепи духът,
не падай малодушно в своя път!

Обаче непрестанната борба с нищетата, търсенето на работа подкопават и без това доста крехкия организъм, появяват се признаците на „жълтата гостен-

ка“ и Димитър Бояджиев отива на лечение за няколко месеца в Лъджене (Велинград). За неговата свръхчувствителност, за изострената му нервна система това е силен удар, който подхранва зараждащите се песимистични настроения, буди страх за неизлечимост.

Болезнените трепети на душата, която се мята в мрачна изнемога, са отразени в унинието, отпадналостта и пресекналите животворни извори на вярата. В „Уморен . . .“ поетът се пита: „Дали ще се усмихне нявга щистие и мен!“ В „Силюет“ той е по-категоричен: „Незайна тма пленила е духът — отраден лъч тя няма там да пусне.“

Преди да е изживял младостта, преди да е приел сериозните удари на съдбата, Димитър Бояджиев се поддава на тъжното настроение, сякаш покрусата, обзела неговите мечти, вече е неизлечима. Както деветнадесетгодишният Сергей Есенин пише в едно ранно свое стихотворение: „Я пришел на эту землю, чтоб скорей её покинуть“, така и двадесет и една годишният наш автор в „Звуци“ долавя злокобния шепот на смъртта:

О, боже, радост в таз душа турни,
не давай блян за гроб да я обхване.

Чувствата в ранните му творби са доста променливи, непостоянни — ту грейва слънцето и в неговите гърди прониква „радостна и сладка нега“, „бликват светли, радостни мечти“, ту тревожно-безответният въпрос „О, кой създаде мойта орисия?“ гложди съзнанието, не му дава покой и той проклина своите „глухи жалби“. Вярно е, че за още неукрепналия поетически талант тези състояния са и мода, подражание на авторите, които го увличат. Силно е влиянието на С. Я. Надсон и Ф. И. Тютчев — лирици на нежното, мъчително изживяване, на сантименталното съчувствие и нравствения патос. Димитър Бояджиев превежда отделни стихове от тях, пише „Копнеж“ по Тютчев, също така и други руски писатели, като Иван Бунин, Леонид Андреев, Иван С. Тургенев, даже младият Горки, са му близки и той представя отделни техни творби на български.

Проявите на младия автор, неговите съзерцателно-наивни, но искрени стихове привличат вниманието на Константин Величков, който следи културните прояви в своя роден град и с прозорливо око съзира една надежда за младата българска поезия в лицето на свенливия мълчалив момък. Чрез Велчо Т. Велчев, съдружник в издаването от двамата сп. „Летописи“, той урежда бъдещият поет да се премести в столицата. Това става някъде в края на 1901 или в началото на 1902 г.

Ранната подготовка и насъбраната култура, знаенето на езици насочват Бояджиев към Бюрото по печата при тогавашното Министерство на външните работи. Със своята акуратност и прецизна работа той бързо спечелва уважението на колегите си. Тъй като през 1903 г. цялото му семейство напуска Пазарджик и идва в столицата, поетът постъпва и като уредник на сп. „Летописи“. Доходите от двете места му дават възможност да облекчи тежкото материално положение, да има по-голяма свобода за писане. Работата в редакцията е от особено решаващо значение за творческото израстване и утвърждаване на младия автор. Под името Димитър Ивчев, както и подписани само с инициалите му, се публикуват в почти всяка книжка на „Летописи“ лирични творби и преведени от него произведения.

Той сътрудничи и в други издания като списанията „Общо дело“, „Слънчоглед“ и „Съвременна мисъл“, а когато започва да излиза хумористичният вестник „Българан“, поради близкото си приятелство с неговите редактори Елин Пелин и Александър Божинов Димитър Бояджиев напечатва и няколко хумористични творби. През един немалък период за неговия къс живот — от 1903 до 1908 г. не излиза нищо. Това е времето, когато той е на работа в Българското търговско

консулство в Марсилия. Стиховете, написани във Франция, се появяват по-късно, а последните му творби — едва след неговата смърт.

Някога, когато навлиза в света на прекрасното чрез своите изповеди, Димитър Бояджиев е таил надежди за нещо светло и хубаво, което личи от стихотворения като „Копнеж“, „Ще дойде ден“, „Пролет“, „Весело се слънцето усмихва“ и др. Под тънката крехка корица на първите разочарования напират цветята на вярата. Все още небето на неговата поезия не е забулено от черните облаци на съмнението. Младежката чистота, с която навлиза в живота, не е загубила своята свежест и виталност. Той гледа напред „с дух трепетен и плах“, успява да се пребори с пристъпа на идващите песимистични вълни: „... В безсмислица-хотот без полза врат не искам да затвора . . .“ („Едничка радост“). Сякаш някакво невидимо ангелско крило го приветства и той е готов да го следва, търсейки здрава почва под краката си.

В приятелска среда, с намалели грижи за семейството, Димитър Бояджиев се е почувствувал спокоен, с укрепнал дух. В София той има възможност да общува с отбрана културна среда, негови близки другари са Елин Пелин, Димо Кьорчев, Петър Нейков, Александър Божинов, Симеон Радев и други изтъкнати за времето си образовани люде, които не само го насърчават, но са и негова здрава опора срещу негодите на живота. Засилва се и неговото авторитетно влияние върху тях. При редактирането на „Българан“, макар и да не е активен участник в списването на вестника, поетът прави преценка за поместваните материали, точната му критическа дума тежи. Петър Нейков в своите спомени разказва по този повод: „Взискателен, но благосклонен. Всички се вслушваха в неговите съвети, дори самият Елин Пелин, когато четеше някои от своите популярни стихове. Ето как стана той признатият и любим предварителен критик на „Българан“, който предупреждаваше, внушаваше и понякога поправяше.“

Творческото присъствие вече го поставя в центъра на разговори, дискусии, и срещи. Високата му фигура не се натрапва, но излъчва скрито обаяние, излъчва с финес и духовно изщество, дискретно привлича погледите. Лицето му се запомня и респектира. В литературните кръгове на времето навярно само Петко Ю. Тодоров би могъл да му бъде съперник в това отношение. Всички, които описват неговия външен образ, са категорични за тънките линии на физическата красота, за нейната одухотвореност. Петко Росен го характеризира така: „Серафически нежен, благ и красив, всякъде тих и мъдр.“ Петър Нейков подчертава: „Такива тънки черти рядко съм срещал между сънародниците си.“ Симеон Радев също набляга на неговия „природен аристократизъм“.

Такъв е и портретът, който рисува и неговият най-близък другар Елин Пелин: „Тънка, изящна слаба фигура, малко приведен, с меки кестеняви бляскави коси, така хубаво пригладени, с чисто фино лице, с бадемови огнени очи, с мека брада на светец, миловидно кротко изражение. Нямаше жена или момиче, които да не му се любуваха, когато го виждаха. Всички го оприличаваха на Исуса.“

Като избраник се е движел този поет с вид на отшелник, предизвиквайки интерес и уважение със своя трагично-вгълбен вид. За кратко време той е присъствувал физически в българската поезия, но, както отбелязва К. Константинов, „остави след себе си тънкия успокоителен парфюм на някакво прекрасно, екзотично цвете“. Бялата му изящна ръка е изписвала нежни съкровени изповеди, когато в душата му са напирали дълбоки чувства, когато настроението е раздвижвало трепетните струни на лирата му. Затова не са много „изгубените бисери на неговата префинена поезия“. Но всяка изповед разкрива частица от този сложен драматичен свят.

Някаква невидима жестока сила го държи в подчинение и непреодолимо напрежение. Щом Бояджиев се опита да даде израз на светлото, смехът му преминава в беззвучно хлипане. Духът му е възторжен и неутолим, но люта отрова

попарва всеки душевен изблик, всяко пламнало желание. Всеки „отраден лъч“ на очакване пада пленен от непрогонима тъма. Той задава трескави въпроси, негодувайки срещу своята мрачна орис, но никой не му отвърща. Напразни са усилията му към онова „кътче малко за мойто щастие“ на този божи свят. Неговата напрегната нервна система трудно може да издържи на всичко, което наблюдава около себе си.

В ранното си стихотворение „Октави“ Димитър Бояджиев внимателно разкрива това сложно вътрешно противоречие, което го кара да негодува и да се бори, да надмогва самия себе си. Душевните рани на детството зейват отново, крушението на вярата в доброто е настъпило много рано, за да може да има някакво изцеление за в бъдеще. Много бързо бездушната действителност е обезсмислила всяка желана дейност и активната обществена ангажираност. Младият човек напразно копнее за свое място в живота, където да бъде полезен, той иска да отърси от себе си „надеждата безсмислена и празна, че ще да срещнеш най-подире ти сърца сред тая паплач безобразна, в кои екът световен да трепти!“

Можем само да се досещаме откъде е дошла тая меланхолия, която подкопава силите на неговите стремления. Защото, преди да е разтворил криле за полет, поетът вече се чувствава падащ над бездната. Мотивът за съмнението и недоверието е траен още в ранните изповеди на Димитър Бояджиев. Той е прозрял още с първите си крачки в живота бездушието и безразличието на околните и това подсилва нрадаостната му участ. Той не дири съчувствие, него го стряска „гласът ехиден на съмненья черни“. Преди да изпита топлотата, вече се зазижда в студените стени на отчуждението и самотата. На неразбирането и враждата у другите поетът противопоставя своя пасивен индивидуализъм, загубвайки идейните си скрижали.

В стиховете на Д. Бояджиев са отразени сложни лутания, нравствено-философски проблеми. Но доста бързо той напуска обществената арена, признавайки своята безпомощност на воин. Душата му става истинско средоточие на тревожните конфликти, на изгарящата страст. Измъчват го вътрешните терзания, счита себе си за „жив мъртвец“, който напразно очаква милостив дар от съдбата. Преди да започне борбата, той е с победени плакарди, със свити знамена. Постепенно изолацията му се превръща в жестоко изтезание, и се чува вик: „Но, боже, де от себе да се скрия!“

Индивидуализмът на поета е проникнат от нравствените терзания на неговата личност. Оттук идва и основната проблематика на цялата му поезия. Неговото духовно съвършенство, чистотата на мислите и мечтите му са окаляни „във тоз живот нерадостен и клет“. В своята позиция той не застъпва новото разбиране за ролята на поета в обществото. Веднъж отдръпнал се от социалните противоречия, изгубил се в тъмата на неразрешимите вътрешни конфликти, Димитър Бояджиев започва сякаш да поетизира своето страдание и това естетизиране на болката сякаш му носи утеха. Станал пленник на „черна красота“, той обича и възхвалява нощта, която го приласкава и скрива от очите му дневния позор.

На грозотата, която все повече сковава неговите действия, той противопоставя нравствения идеализъм. Него го измъчва този „див свиреп въртеж“, навсякъде го преследва като призрак „тая паплач безобразна“. Гнети го чувството, че все повече затъва „сред глупа глъч, сред срамна суета“, „в живота пуст и кален“. Като някакъв бял лебед Бояджиев се издига над всичко пошло, ефимерно, дребнаво, но търсеният пристан се отдалечава все повече и повече. Няма къде да се скрие от „улицата празношумна и мизерна“. Словото му добива неочаквани критически оттенъци, зазвучава полемично и осъждащо. Страданият ясно визира суровата действителност, в която са погубени много светли идеали и повяхва неговата младост.

Но цялото това драматично, психологическо движение на мислите и чувства-та не води към никакво призивно активизиращо действие, а кара поета да навлезе във вътрешния си мир, подсилва стремежа за самоусъвършенстване и самоанализ. Философско-поетическите идеи на творчеството му са подчинени или на романтичския пантеизъм, разкрит в стихотворения като „Пролет“, „Весело се слънцето усмихва“, „Пурпурният запад угасна . . .“, „Край брега“ и др., или на порива към онзи „сиятелен блен“, който е доста смътен и неясен като обществено-историческа конкретност, като ръководещ идеал. Неговите истини са плод на духовно съзерцание, на субективен порив към нещо далечно, неосъществимо в реалния живот.

Ненамерил стабилна социална позиция в борбата срещу суровото грубо общество и неговите вълчи закони, Димитър Бояджиев копнее за интимна близост и топлина. Вярата в любовта сгръва неговото свръхчувствително сърце и той приема простата радост на обичта. Пее своите интимни песни с непосредственост и чистота — ето „Бяла нощ“, „Трепет“ или да вземем „Tempi passati“. Ведрината на възлението изпъква чрез свежата емоционалност. Образът на любовната е облян от росните сини цветя, от сияния утринна омара.

В темата за любовта Димитър Бояджиев не налага огнения зной на любовното изживяване, трудно можем да усетим парещите изгарящи тръпки на страстта. Достатъчно е да вземем такива негови стихотворения като „Боязън“, „Измяна“, „Нощен блян“, „Самотност“. Любовта в тях е израз на дълбоко духовно изживяване. Дори когато поетът рисува желаната жена: „Ти спиш сега разнежена и мила, в постеля — съблазнителна и властна“, това не е стремеж да се разкрият интимните тайни, да се „оголи“ без свян любовният диалог, да се сведе общуването на двамата до нагона.

В признанията е отразена магията на обичта — възвишена и като че ли неземна, приказно красива и неповторима. Влюбеният е потънал в сладката при-тома на чувството, обладан от чистота и преклонение, изпълнено с музиката на божествен химн:

С дълбока нежност стискам ти ръцете,
целувам пръстите ти — и не знам
дали е диган на земята храм,
където тъй да любят боговете —
тъй както аз те любя, о жена,
сияние във мойта тъмнина.

(„С дълбока нежност. . .“)

Така както плененият от пламналата страст Микеланджело Боунаротти в своя сонет шепне: „От вашето дихание се струят словата ми“, така и Димитър Бояджиев прави своето признание, обзет от неизразимо очарование и екстаз, надмогнал всичко земно и тленно, достигащ най-високите измерения на интимното сливане — духовното. Неговите любовни стихотворения са класически образец на платоническа еротика, какъвто в нашата поезия рядко е достиган. Ако трябва да сравняваме, те са близки само със серафическите пориви на Николай Лилив или с чистите интимни трепети на Асен Разцветников.

В „Самотност“ любовното чувство се изповядва тихо, с шепот. Чрез него проникваме в най-скритите кътчета на поетовата душа и откриваме, че тя е кристално чиста, възвишена и всеотдайна. Вълшебството на обичта носи такава пре-раждаща сила, че разтърсва изцяло. Думите падат като тонове от нежна мелодия, която не познава греховното. В сближавания порив изпъква всепобеждаващата красота. Влюбените са намерили онова единение, в което тържествува всеотдайността.

Изповедта на поета е свързана не само с конкретната картина на изображението, тя характеризира основното у него, показва ярките черти на неговия образ, неповторимото в индивидуалността му:

Преданно скрий ме във прегръдките си топли,
о, моя скръбна, възхитителна жена:
така сърдечно приласкан, с прикрити вопли.
Аз тихо ще ти шъпна нейде как умира
в самотност неподена и в злочестина
една душа съзвучно-тъжна като лира...

Димитър Бояджиев е съумял от една интимна сцена да постигне нужното нравствено-емоционално обобщение. Той защитава правото на човека на щастие, искрената вяра в доброто, търси многоизмеримостта на интимните пориви.

Във висшия миг на чувствена наслада, когато от свръхнапрежението, изпълнило сетива и емоции, човешкото тяло изпада в безпомощност, са излишни всякакви празнословни обяснения, настава онова благословено мълчание, когато няма място за „думите, тъй бледни, тъй изтрити“, защото ласките и погледите говорят повече от всичко. Тази задъхана, зашеметяваща тишина в стиховете на лирика е предадена неотразимо силно, с елегична лекота и съвършено майсторство. Реалното и нереалното сякаш се преливат. Пластичността на стиха подсказва психологическото богатство на вълнението, цялото състояние на двамата влюбени дискретно е загатнато в условната форма на предположението — истина ли е всичко това или е някакъв бленуван сън, който гали и замайва, като прелива линиите на любимия образ в един сладък мираж. В „Утеха“ детайлът с нежните мълчаливи устни на жената още повече подсилва внушението:

Устата ти, макар и трепетна, мълчи,
но ласки съкровени предполага. —
Бленувам те, неизразимо драга,
на близката интимност в топлите лъчи.

Аз знам, че в пламнали вълни ще гина,
душата ти ще дира плачуш, може би,
в боязън и копнене безгласно...

В интимния свят на Димитър Бояджиев намираме страстен хуманизъм. Чрез любовния порив той възхвалява не първичното, а духовната пречистеност на страстта, отразява целия драматизъм на нейната възраждаща сила, неизмеримото ѝ величие. Неизчерпаема е любовта със страданието и радостта, които носи, защото незчерпаем е и самият човек с неговия копнеж към вечното и недостижимото. В сложната диалектика на чувствата поетът прозира необикновената мощ на постоянното търсачество и жаждата за откривателство, проявлението на неподозираната енергия, която тласка човека напред и го доближава до божественото.

Показателна в това отношение е неговата „Елегия“ — най-зрялата и дълбока творба в лириката му. Неслучайно Гео Милев пише в „Кратка история на българската поезия“: „Димитър Бояджиев (1880—1911) внася в българската поезия психологическата дълбочина на елегията.“ Няма съмнение, кое произведение е визирал при тази оценка известният поетически и критически маг. Ако е истина мнението, че всеки творец има едно произведение, в което най-цялостно е отразил своята идейна и духовна същност, висотата на таланта си, то това произведение за Димитър Бояджиев е „Елегия“. Всичко е така дълбоко премислено, синтезирано, че сякаш не е възможно и една дума да се размести. Константин Константинов си спомня, че Димчо Дебелянов е речитирал тази творба с голямо вълнение.

„Елегия“ наистина е необикновена изповед. Драматичното напрежение, изпълнило всяка строфа, ми напомня Яворовата „Нощ“. В тази любовна песен Димитър Бояджиев осмисля своите трескави лутания, загубата на обществения идеал, рухването на копнежите и мечтите под ударите на живота. Стихотворението е своеобразен вътрешен диалог-отговор на посланието, изпратено от любимата. То съдържа в идейно-емоционалния си обхват много повече теми и проблеми, излиза от тесните рамки на обикновените интимни желания, очертава с пълна сила трагичния силует на автора.

Разрешението на любовния конфликт няма да разреже „съдбовния“ възел, заплетен непреодолимо в живота. Страданието е подплатено с болка и гняв, парещи са задъханите слова на разкаянието. След невъзвратимите мигове на кратката радост е дошло изтрезняване и завинаги е нарушена хармонията на неговата душа. И последната надежда, че може да се постигне идеалното, да се излезе от грубата натрапчива действителност, която е в състояние да окаля и най-искрените и нежни трепети, е унищожена. Поетът е дирил отвъд чувствената наслада висотата на „оня сиятелен блен“, но отново е измамен. Неговите горчиви думи подчертават духовното стенание. Все по-черен мрак закрива светлите кръгозори, а страданието и безверието достигат най-ниските степени, до които жив човек е в състояние да достигне. В нашата поезия може би само в поемата „Двойник“ за Разцветников песимизмът е вземал такива размери.

Елегичната мекота на стиха завладява постепенно, с нарастващия драматизъм на всяка следваща строфа. Още в началните редове на стихотворението поетът взема високите тонове, той е категоричен в своя отговор на това „писмо ридающе“: „Не радост си вече за мене, а страшен кошмар.“ Богатата нюансировка на емоционалното движение дава възможност да се почувствува целият прелом, под чийто натиск душата се гърчи и напразно търси изход. Вече няма връщане назад, няма сила, която да може да го тласне към любимата. Трикратното отрицание още повече подсилва неговата категоричност. Това обикновено на пръв поглед, но така изразително димитърбойджиевско „не“ не е само някакъв отчаян жест, безразсъдна постъпка, за която човек може след това да се разкайва. Тук не се долавя пристъпът на оня бурен гняв, който отнема разсъдък и води до умотомярание.

Всичко в обяснението на поета е облъхнато от мекота и изящество, от благородство, присъщо на свръхемоционалните и чувствителните натури, които запазват своето достолепие и в най-драматичните мигове. Не грубият порив на мъжкото самолюбие ръководи влюбения в неговото последно „сбогом“. Конфликтът е много по-дълбок и сложен и това е показано ясно и недвусмислено:

Не моята обич, а нещо огромно и властно
с последна милувка те гали в привечерни здрач
и сбогом си взема, и никога вече тъй страстно
не ще да трепери душата ти в мъка и плач.

Не весели срещи, цветя и усмивки любезни
в самотност върховно жестока ний двама скърбим:
със радости млади, тъй светли и тъй безвъзмездни,
пожарът на нашата жажда не бе утолим.

Велик бе миражът, над нас шо премина тържествен.
Не обич то беше, а оня сиятелен блен,
що всеки очаква на устни със химни приветствен,
и в празна надежда дочаква последния си ден.

Завършващият въпрос във финала на творбата идва не толкова да постави замлъквания акорд на драмата, а за да покаже, че нищо не може да я разреши.

В трагедията на поета присъствува тази жена, която като прочутата „Незнакомка“ на Блок остава една загадка, една тайна — и за неговите близки, и за неговите изследователи. След гибелта редица предположения за фаталния жест се свързват изключително с интимния свят, с любовта, прекършила жизнените сили на влюбения. Даже Елин Пелин в прочувствената си къса статия „Едно сърце, младо изгоряло“ през сълзи съобщава, че Димитър Бояджиев „умря, поразен от мистерията на една фатална любов“. А в меланхоличната натура на този творец, в скръбните му признания и упованието в смъртта друг автор вижда „психологическа проблема“.

Ще бъде доста наивно и неправдоподобно да смятаме, че драмата на Димитър Бояджиев е причинена от нещастната връзка, че той е жертва на някаква неизлечима болест, засегнала неговата психика. Много вярно е наблюдението на Томас Ман в статията му за Шопенхауер, че „оптимизмът и песимизмът, положителното или отрицателното отношение към живота нямат нищо общо със здравето и болестта. Здравето и болестта трябва да се използват като критерии с голяма предпазливост, когато преценяваме духовността на човека, те са биологични понятия, а човешката природа не се изчерпва само с биологичното.“

Трезво и мъчително поетът посреща крушението на своята вяра. Той е виждал постоянно лъжата и порока, развенчаването на най-светлите си идеали. Убийствената ирония на околните, мрачният маскарад на празни страсти и безволие, лицемерието и задушавачата тъпота на нашата изостанала действителност са го затагали в черните прегръдки на безизходицата. И годините, преживени в Марсилия, в чужд духовен климат, го сблъскват с друго общество, което също преследва поетите. Димитър Бояджиев познава представителите на френския символизъм, които безспорно му влияят, но той осъзнава и тяхната трагедия. Буржоазното самодоволство и парвенющина се оказват по-силни от отчаяните протести и духовното бунтарство на Бодлер, Верлен, Рембо, Маларме...

Никакви идейни скръжи не могат да надмогнат равнодушието, студенината, жаждата за печалби. Напразно се е свивало неговото сърце в „тоя страшен град — на всичките пороци друм“, където историята е оставила дълбоки дири. Вече никакъв мираж не е могъл да го плени пред убийствените истини, които животът му поднася. Социалното безправие на бедните постоянно му е напомняло неговото детство, първите години на унижение, заболяването и страха, че може да загуби завинаги възможността да живее нормално като другите. Неразрешимият конфликт на най-големите френски поети с обществото го е връщал към нашите условия, където жестоките нрави са измъчвали немалко интелектуалци, посветили се на изкуството, готови да носят тежкия кръст на своята Голгота.

Стихотворението „Марсилия“ е най-автентичният документ за драмата на Димитър Бояджиев и нищо не може да го опровергае. То представлява една лирическа психограма, очертава подготовката за онова решение, което честният и безкомпромисен поет не би могъл да не вземе. Отчуждил се от всичко, той не може да намери нужната му опора. За него е кошунство тепърва да се пригажда към нрави и взаимоотношения, които са му свършено чужди. Залутан в уличния шум на този космополитичен град, сред гмеж на страсти и див егоизъм, той е пришълец от друг свят и всичко го наранява до кръв. Неговата изповед напира спонтанно, тя е вик, който, уви! няма да бъде чул от никого:

Аз бях преситен тоя ден на всички страсти.
Аз мислех всички скърби и веселия притворни —
и без надежда някой братски да ме приюти,
кръстосвах бледец улиците тъжни и позорни
сред ледно равнодушие изгубен като в бездна.
Животът ми се струваше тогаз почти като порок,

а моята душа така нелепо безполезна,
че мисълта за смърт ме блазнише кат блян висок.

В едно от предишните си стихотворения Димитър Бояджиев беше писал: „Тежат ми на душата, вкаменени, миражите на блян осуетен“, а ето че сега сред тая инфернална картина се явява отново блян. Това е смъртта.

В последните изповеди — „Сподавен вик“ и „Вечерен трепет“ намира узралялото решение, поетът живее с мисълта за „моя час уречен“. Художественото майсторство и тук е постигнато с емоционална действеност и безупречна форма на стиха. Първата строфа на „Сподавен вик“ поразява с дълбоката мисъл, с подтекста, внушен чрез толкова пестеливи средства, без нито един глагол. Никакво движение, сякаш дъхът е застинал, ударите на сърцето са секнали — една крачка и следва небитието:

Тъмница — денът,
провала — нощта.
Сред пътя без път,
и Крез — в нишета. . .

Не познавам друг поет, който с такъв финес да е показал вечерната картина на големия град, разтърсван от драмата на десетки съдби. Някаква ужасяваща тръпка преминава през нас, когато четем това описание, усеждайки неговото емоционално внушение: „Вечерта линее бавно над стрехите, бледна и прозрачна...“

Изгубил сетни сили, безпомощен да се бори с неправдата и злото, Димитър Бояджиев достига „гневната разплата“ с най-високата цена — своя живот. В предговора към неговата първа и единствена книга, издадена шестнадесет години след фаталния изстрел през 1927 г., Елин Пелин разказва за онзи тежък юлски следобед през 1911 г., когато малкото приятели погребват погиналия нежен, проникновен лирик, чиято име ще постави началото на един мрачен мартиролог — на самоубилите се поети. Едва навършил тридесет години, той приключва своя земен път — кратък, но изразителен. И досега продължаваме да събираме „изгубените бисери“, които той остави, и да се прекланяме пред тяхната чистота. Защото, преди да изгори, преди да напусне земята, като Протей, бога на превъплъщението, той се беше прелял в своите недопети песни.